

МБОУ «Егольжинская СОШ им.Д.И.Павлова»

Андреева Оксана Афанасьевна
Ньурба оройуонун
Д.И.Павлов аатынан
Өнөлдөө орто оскуолатын
алын сүһүөх учуутала

О5ону аа5арга умсугутуу

Саха дьоно билиигэ – сырдыкка былыргыттан сүрэхтэриттэн тардыһалларын билэбит. Ол курдук Суорун Омоллоон «Хараҥа тыкпыт сырдык» кэпсээнигэр үөрэниэн баҕалаах кыракый Ньюкууһу нуучча кинигэ судаарыскай үөрэтиэх буолбутугар ытыһын охсуна – охсуна үөһэ ойуоккалыыра, кини аҕата Дьаакып хараҕар үөрэх, билии, дэлэгэй сырдыктаах күн уотун чабылхай кыыма буолан, умуллуо суох курдук оонньуура – бу саха харанаҕа муна – тэнэ сылдыбыт, үөрэҕэ суох дьаданыта сырдыкка, үөрэххэ тардыһыта күүстээһин көрдөрөр. Эбэтэр Халамнаайы мууһун анньан курдурҕатар, куйуурдаан муңнана турар, кураанах куртахтаах, хам аччык уол көрдөһүүтүгэр: «Эбэккээм, үөрэхтэн матарым дьэ кэллэ – үтэлээ. Үөрэнэн, үрүн күн сырдыгын көрөөрү бу үтэ булаары сордоно турабын...», - диэн үөрэҕи үрүн күн сырдыгар тэңниир саханы көрөбүт.

Кинигэҕэ тапталы иитии, толкуйдата үөрэтии, кинигэни аабыыга өй – санаа уостубат наадыйыытын үөрэтии, аабыы культуратын үрдэтии – бүгүңнү учуутал, иитээччи сүрүн сорууга.

Оҕолор кинигэ аахпаттар, билиилэрэ – көрүүлэрэ татым диэн хомойобут. Ол эрэри, кэлиңни кэмнэ оҕону интэриэһиргэтэр сыалтан араас дьэрэкээн кинигэлэри таһаарар буоллулар. Дьэ, бу дэлэйтэн оҕолорбутугар туһалааҕы хайдах талабыт диэн боппуруос үөскүүр

Оҕоҕо кинигэ туттарыах иннинэ төрөппүт, иитээччи кинигэ ис хоһоонун билиэн наада. Бу кинигэҕэ ким, туох туһунан суруллубутун. Оҕону туохха үөрэтэрин, иитэрин, оҕоттон тугу ирдиирин. Оҕо сааһыгар, сайдыытыгар сөптөөх дуо?. Кини туох ыараҕаттары көрсүөй? Ону оҕо сэңээриэ дуо?. Оҕо сайдыытын таһынан соруудах буоллабына оҕо ону ылыныа суоҕа, толлуо. Устунан сэнээрбэт, аанньа ахтыбат буоларга тиэрдиэ.

Оҕо аан маңнай илиитигэр хайдах кинигэни тутарыттан кини хайдах ааҕааччы буолара быһаччы тутулуктаах. Ол иһин оҕо кинигэтэ үчүгэй кумааһыттан оноһуллубут, дьэрэкээн ойуулаах – бичиктээх, ыйааһына чэпчэки буолуохтаах дии саныбын.

Оҕо 1-2 сааһыттан кинигэни кытта билсибитинэн барар. Манна киниэхэ дьүөрэлээх кинигэлэринэн буолуохтарын соп: саңарар, тыаһы – ууһу таһаарар кинигэлэр. Оҕо ону үтүктэн дорҕоон таһаара, саңара үөрэниэхтээх. Итини тэңэ моторикатын сайыннараарга трафарет кинигэлэр, бэйэтэ анал суруйар харандаастаах кинигэ, ойуунан дьаарыстыыр бэйэтэ сыстар хартыыналардаах кинигэлэр.

Оҕо толкуйдуур дьоруун сайыннараар кинигэлэр. Книга – головоломка Бу маннык кинигэлэр көмөлөрүнэн оҕо толкуйдуур дьоруу сайдар. Кини манна сөп түбэхэр хартыынатын толорон биэриэхтээх. Идэни анаара үөрэнэр. Туох инструмент ирдэнэрий? Туох диэн ааттанарый?

Специалистар төрөппүт оҕотугар биир сааһыттар уус – уран айымньыны кэпсиирэ туһалааҕын бэлиэтиллэр. Айымньы ис хоһоонугар болҕомто булгуччу ууруллуохтаах. Ол курдук, быыкаа оҕоҕо оонньуурдар, кыыл, көтөр, ийэ – аҕа туһунан ааһахха сөп. Оҕону сылаппат курдук ойууну

көрдөрө – көрдөрө кылгас кэпсээн аабыллыахтаах. Төрөппүттэргэ «Аабы днвнигин» оностоллоругар, онно хаһан, ханнык кинигэни аахпытын, ону оһото хайдах ылыммытын бэлиэтээн иһэригэр сүбэлииллэр. Бу тэтэрээти оһото бэйэтэ ааһар – суруйар буолуор диэри толороро наада. Уус – уран айымньы оһо сизэр – майгы өтгүнэн сайдарыгар, уйулбата уһуктарыгар, мөкүттэн үтөнү араара үөрэнэригэр көмөлөһөр. Уус – уран айымньылары ырытыы көдүүстээх түмүктээх буолар. Ол иһин оһо саадыгар, оскуолаларга истибит, аахпыт кинигэлэрин туһунан кэпсиир быыстапка тэрийиэххэ наада. Кыра оһолор кинигэни аабалларын ситиһэр туһуттан араас боппуруостарынан интэриэстэрин тардыахха наада.

Олох кыра саастаах оһолорго аптаах кыыллар, тулалыыр эйгэ туһунан кэпсиир остуоруйалары интэриэһиргиихтэрэ. Остуоруйаны аабы туспа быраабылалаах. Остуоруйаһыт кэпсиригэр куолаһын, сирэйин – харабын уларытан кэпсиирэ оһо болһомтотун тардар. Ол эрэри олус оһоро – оһоро туттар - хаптар эмиэ сатамат. Остуоруйа оһо болһомтотун тардар курдук сабаланыахтаах. Холобура, «Былыр – былыр ким да төрүү илигинэ оһорбуттара үһү...», «Олох былыр бөрө куобахтыын доһордуу, саһыл бөтүүктүүн атастыы эрдэхтэринэ...». Остуоруйа бүтүүтэ эмиэ ураты кэрэхсэбиллээх буолуохтаах. Холобура, «Күн бүгүнүгэр диэри байан – тайан оһорбуттара эбитэ үһү», «Манан остуоруйабыт бүтэр, ким истибит маладьыас».

Остуоруйа геройдара, кинилэр быһыылара – таһаалара, майгылара остуоруйаттан остуоруйаһа уларыһбат. Ол курдук, саһыл өрүү албын, бөрө – акаары, эһэ сүрдээх бытаан буолар. Кинилэр ол хаачыстыбаларын остуоруйаһыт куолаһынан, сирэйин – харабын туттуутунан оһоһо тизэрдэ сатыахтаах.

Аныгы үйэһэ оһотун кытта оһлоонноон оһорон дьарыктанар төрөппүт абыһах. Ол иһин оһону кинигэ аабытыгар көбүлүүр үлэһэ оһо саадын иитээччилэрэ кыттыһаллара наада. Ол курдук иитээччи үлэни тэрийээччи, хонтуруоллааччы эрэ буолбакка, сүрүн сүбэлээччи быһыытынын буолара ирдэнэр.

Кыра сааһыттан остуоруйаны истэ, билэ улаатар оһо тыла – өһө сайдар, өйдүүр эйгэтэ кэңиир. Кэңники санаа атаһаһан, кэпсиир дьобурун сайыннаран, тылын саппааһын байытыа. Саха суруйааччыларын айымньыларыттан дорһоонноох аабылары истэн, тэттик кэпсээннэри аахпыттан кэпсииргэ тылларын байыталлар. Онон оһо тыла сайдарыгар, чуолкайдык, чобуотук саңарарыгар, бэйэтин санаатын лоп – бааччы быһаарсарыгар кинигэ оруола улахан. Кыра оһону оонньоу көмөтүнэн кинигэһэ чугаһатар ордуга биллэр, бу оһону сэргэхситэр, оһо мындырдык ырытар, толкуйдуур кыаһа сайдар, билиини истэ эрэ буолбакка бэйэтэ кыттыһан, чэпчэкиitik ылынар. Тыл оонньоута оһону икки өрүттээхтик сайыннаар: бастакытынан, оһо оонньооччу быһыытынан уһуктар, көхтөөх, тэрээһиннээх буолар, иккиһинэн оонньоу сылдыар оһо элбэһи билэр – көрөр. Манна оһо төрөппүтүн кытта тэңнэ аабыта суолталаах, тэңнэ быһаарсан, сэһэргэһэн оһо өйдөөн хааларыгар көмөлөөх.

О5о5о кинигэ муннугун тэрийи олус суолталаах.

Маныхаа о5о сааһа, уңуо5а учуоттаныллыахтаах. О5о ба5арбыт кинигэтин ылан аа5арын туһуттан кинигэ муннуга оноһулар. Бу – о5о улэлиир миэстэтинэн буолуохтаах. Кэмиттэн – кэмигэр саа кинигэлэри уларытар наада.

Түмүк

Кинигэни аа5ыы... Биирдэ санаан көрдөххө, киһи улаханлык бол5ойбот этиитэ. Ол эрэри, дириңник толкуйдаан көрдөххө, иһэ истээх, киһини толкуйдатар дыыала.То5о диэтэххэ, аахпат киһи сайдыбат. Бэйэтэ толкуйдуу, ырыта, тэңнии, түмүк оңоро үөрэммэт эбит.

Кинигэни аа5ыы киһи дууһатын сайыннарар, аһыныгас онорор, атыттар ситиһиилэриттэн үөрэргэ үөрэнэр. Аа5ар киһи тыла – өһө сайдар, чуолкай, өйдөнүмтүө буолар.

Билиңни кэмңэ кыра саастаах о5о5о тугу аа5абыт, хайдах аа5абыт диэн боппуруос сытыытык турар. Кырачааңна кинигэ5э тапталы иңэрэр инниттэн улахан киһи бэйэтэ интэриэстээх буолуохтаах, о5о сөбүлүүр кинигэтин билиэхтээх.

О5о5о кинигэни аа5ыы туһугар искусство буолар. Айымньы ис хоһоонун о5о өйүгэр хайдах тиэрдии иитээччиттэн быһаччы тутуруктаах. О5о кыра сылдыан истибит остуоруйата, кэпсээнэ, хоһооно, кини улааппытын да кэnnэ салгыы сайдарыгар олук буолар эбит. Аа5ыллыбыт айымньы о5о5о сабыдыала тута билибэтин, бу өр сыллаах уонна хайаан да түмүктээх улэ буоларын төрөшпүт өйдүөхтээх.